

गुराँस राजपत्र

गुराँस गाउँपालिकाद्वारा प्रकाशित

खण्ड: १०

संख्या: ४५

मिति: २०८३/०६/०२

भाग: २

गुराँस गाउँपालिकाले बनाएको तल लेखिए बमोजिमको कार्यविधि सर्वसाधारणको जानकारीका लागि प्रकाशन गरिएको छ ।

पूर्ण सरसफाइ तथा स्वच्छ वडा घोषणा कार्यविधि, २०८३

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा १०२ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी गुराँस गाउँपालिकाले पूर्ण सरसफाइ तथा स्वच्छ वडा घोषणा कार्यविधि, २०८३ जारी गरेको छ ।

गुराँस गाउँपालिका

पूर्ण सरसफाइ तथा स्वच्छ वडा घोषणा कार्यविधि, २०८३

कार्यपालिकाबाट स्वीकृत मिति: २०८३/०५/२४

प्रमाणीकरण मिति: २०८३/०६/०२

प्रस्तावना:

नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक हकको प्रत्याभूति गरेको छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ बमोजिम स्थानीय तहलाई आफ्नो क्षेत्रभित्र सरसफाइ, वातावरण संरक्षण तथा जनस्वास्थ्य सम्बन्धी आवश्यक नीति, कानून, योजना तथा कार्यविधि बनाई लागू गर्ने अधिकार प्रदान गरिएको छ। गुराँस गाउँपालिकालाई खुला दिशामुक्त अवस्थाबाट माथि उठाउँदै दिगो सरसफाइ, पूर्ण सरसफाइ व्यवहारको संस्थागत विकास र वातावरणीय स्वच्छता कायम गरी "स्वच्छ, स्वस्थ तथा समृद्ध गुराँस गाउँपालिका" निर्माण गर्ने उद्देश्यका साथ गाउँ कार्यपालिकाले यो कार्यविधि बनाई जारी गरेको छ।

परिच्छेद – १: प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:

- (१) यस कार्यविधिको नाम "गुराँस गाउँपालिका पूर्ण सरसफाइ तथा स्वच्छ वडा घोषणा कार्यविधि, २०८३" रहेको छ।
- (२) यो कार्यविधि गुराँस राजपत्रमा प्रकाशन भएको मितिदेखि गुराँस गाउँपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा तुरुन्त लागू हुनेछ।

२. परिभाषा:

विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा:

- क) "गाउँपालिका" भन्नाले गुराँस गाउँपालिका, दैलेख सम्झनु पर्छ।
- ख) "कार्यपालिका" भन्नाले गुराँस गाउँपालिकाको गाउँ कार्यपालिका सम्झनु पर्छ।
- ग) "वडा" भन्नाले गुराँस गाउँपालिकाका वडा नं. १ देखि ८ सम्मका सम्पूर्ण वडाहरू सम्झनु पर्छ।
- घ) "समिति" भन्नाले गाउँपालिका वा वडा स्तरमा गठित खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता समन्वय समिति (WASH-CC) सम्झनु पर्छ।

- ड) **"पूर्ण सरसफाइ (Total Sanitation)"** भन्नाले खुला दिशामुक्त अवस्थाको दिगोपना कायम राख्दै व्यक्तिगत, पारिवारिक तथा सामुदायिक तहमा सरसफाइका तोकिएका ६ वटा सूचकहरू (६ Key Hygiene Indicators) को निरन्तर पालना गरिएको अवस्थालाई सम्झनु पर्छ।
- च) **"स्वच्छ वडा (Clean Ward)"** भन्नाले यस कार्यविधिमा उल्लिखित सरसफाइ, फोहरमैला व्यवस्थापन, स्वच्छ खानेपानी र वातावरणीय स्वच्छताका सम्पूर्ण सूचकहरू पूरा गरेको वडालाई सम्झनु पर्छ।
- छ) **"सार्वजनिक स्थल"** भन्नाले विद्यालय, स्वास्थ्य संस्था, वडा कार्यालय, धार्मिक स्थल, हाटबजार, बसपार्क, पार्क तथा सरकारी/गैरसरकारी कार्यालय परिसर सम्झनु पर्छ।

परिच्छेद – २: पूर्ण सरसफाइ तथा स्वच्छ वडाका मूल सूचकहरू

गुराँस गाउँपालिकाभित्रका कुनै पनि घरधुरी, टोल वा वडालाई पूर्ण सरसफाइ तथा स्वच्छ वडा घोषणा गर्नका लागि देहाय अनुसारका मुख्य ६ वटा स्तम्भ (Pillars) तथा तिनका सूचकहरू १००% पूरा भएको हुनुपर्नेछ:

सूचक १: शौचालयको उचित प्रयोग, पहुँच र दिगोपना

- १.१. पालिकाभित्रका १००% घरधुरीमा सुरक्षित, आधुनिक वा मापदण्ड अनुसारको चर्पी (Toilet) को पहुँच र नियमित प्रयोग भएको हुनुपर्ने।
- १.२. सार्वजनिक स्थलहरू (विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी, वडा कार्यालय, हाटबजार आदि) मा अपाङ्गतामैत्री, लैङ्गिकमैत्री र प्रविधियुक्त सार्वजनिक/संस्थागत शौचालयको व्यवस्था भएको हुनुपर्ने।
- १.३. सबै शौचालयहरूमा साबुनपानी, पर्याप्त पानी र उज्यालोको व्यवस्था भएको हुनुपर्ने।
- १.४. दिसाजन्य लेदो (Fecal Sludge) को सुरक्षित व्यवस्थापन र सेप्टिक ट्याङ्कको सही निर्माण गरिएको हुनुपर्ने।

सूचक २: व्यक्तिगत र पारिवारिक स्वच्छता (Hygiene Behavior)

- २.१. खाना बनाउनु अघि, खाना खानु अघि, दिसा-पिसाब गरेपछि, फोहोर चलाएपछि र बच्चाको दिसा धोएपछि अनिवार्य रूपमा साबुनपानीले हात धुने बानी भएको।
- २.२. हरेक घरमा साबुनपानीसहितको हात धुने स्थान (Handwashing Station) स्थापित भएको।
- २.३. व्यक्तिगत सरसफाइ (नियमित स्नान, नङ काट्ने, सफा कपडा लगाउने) को अवस्था उच्च रहेको।
- २.४. महिला तथा किशोर-किशोरीहरूले महिनावारी स्वच्छता (Menstrual Hygiene) का लागि सुरक्षित सामग्रीको प्रयोग र त्यसको सुरक्षित विसर्जन गर्ने गरेको।

सूचक ३: सुरक्षित खानेपानी र प्रयोग (Safe Drinking Water)

- ३.१. प्रत्येक घरधुरी तथा संस्थामा गुणस्तरीय एवं सुरक्षित खानेपानीको पहुँच (घरघरमा धारा/Water Tap) पुगेको।
- ३.२. खानेपानीलाई घरमै निर्मलीकरण (उमालेर, फिल्टर गरेर, पीयुष वा सोडिस प्रयोग गरेर) मात्र पिउने गरिएको।
- ३.३. खानेपानी ओसार्ने, भण्डारण गर्ने र झिक्ने भाँडा सफा र ढाकिएको हुनुपर्ने।
- ३.४. खानेपानी मुहानको संरक्षण तथा नियमित पानीको गुणस्तर परीक्षण (Water Quality Testing) गरिएको।

सूचक ४: सुरक्षित खाना तथा भान्साघर व्यवस्थापन (Food & Kitchen Hygiene)

- ४.१. भान्साघर सधैं सफा, सुक्खा र कीरा-फट्याङ्ग्रा मुक्त राखिएको।
- ४.२. पाकेको र काँचो खाना छुट्टाछुट्टै ढाकेर राखिएको।
- ४.३. जुठो भाँडाकुँडा मोबिल वा छिट्टै सुक्ने गरी भाँडा सुकाउने चाड (Drying Rack/भाँडा सुकाउने जुठेलो) मा राखिने गरिएको।
- ४.४. भान्साबाट निस्कने धुवाँ व्यवस्थापनका लागि सुधारिएको चुलो वा एलपी ग्यास/विद्युतीय चुलोको प्रयोग गरिएको।

सूचक ५: ठोस तथा तरल फोहोरमैला व्यवस्थापन (Solid & Liquid Waste Management)

- ५.१. घर तथा समुदायबाट निस्कने कुहिने र नकुहिने फोहोरलाई स्रोतमै वर्गीकरण (Source Segregation) गरिएको।
- ५.२. कुहिने फोहोरबाट कम्पोष्ट मल बनाउने वा कम्पोष्ट खाडल (Compost Pit) मा हाल्ने गरिएको।
- ५.३. नकुहिने फोहोर (प्लास्टिक, सिसा, फलाम) लाई पुनःप्रयोग, बिक्री वा सङ्कलन केन्द्रसम्म पुऱ्याउने गरिएको।
- ५.४. घर तथा सार्वजनिक क्षेत्रमा फोहोर जलाउन पूर्ण प्रतिबन्ध लगाइएको।
- ५.५. घरबाट निस्कने धमिलो/फोहोर पानी (Grey Water) को व्यवस्थापनका लागि सोकपिट (Soak Pit) वा करेसाबारी (Kitchen Garden) मा प्रयोग गरिएको।

सूचक ६: संस्थागत र वातावरणीय स्वच्छता (Environmental & Institutional Hygiene)

- ६.१. विद्यालय, स्वास्थ्य संस्था, वडा कार्यालय र व्यापारिक केन्द्रहरू पूर्ण सरसफाइयुक्त घोषित भएको।
- ६.२. सडक, बाटो, गोरेटो, सार्वजनिक धारा, कुवा, चौतारी र खोलानाला प्लास्टिक तथा अन्य फोहोरमुक्त रहेको।
- ६.३. पशुपालक घरधुरीमा गोठ/खोरलाई घरबाट उपयुक्त दूरीमा राखिएको र गोबर/मलको सुरक्षित व्यवस्थापन गरिएको।

६.४. गाउँपालिका वा वडा क्षेत्रभित्र डेंगु, हैजा, पखाला जस्ता महामारीजन्य रोग फैलाउने लामखुट्टेको बासस्थान (पानी जम्ने ठाउँ) नष्ट गरिएको।

परिच्छेद – ३: संस्थागत संरचना र जिम्मेवारी

पूर्ण सरसफाइ तथा स्वच्छ वडा घोषणा अभियानलाई व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गर्न देहाय बमोजिमका समितिहरू रहनेछन्:

३.१. गाउँपालिका स्तरीय खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता समन्वय समिति (G-WASH-CC)

- **अध्यक्ष:** गाउँपालिका अध्यक्ष
- **सह-अध्यक्ष:** गाउँपालिका उपाध्यक्ष
- **सदस्य:** प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
- **सदस्यहरू:**
 - सबै वडाका वडा अध्यक्षहरू
 - गाउँपालिका भित्रका प्रमुख सामाजिक/गैरसरकारी संस्थाका प्रतिनिधि (२ जना)
 - कार्यपालिकाका महिला तथा दलित सदस्यहरू (२ जना)
 - महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका प्रतिनिधि (१ जना)
 - उद्योग वाणिज्य सङ्घ/व्यापारी प्रतिनिधि (१ जना)
- **सदस्य-सचिव:** WASH फोकल पर्सन

G-WASH-CC को काम, कर्तव्य र अधिकार:

१. सम्पूर्ण गाउँपालिकाको पूर्ण सरसफाइ रणनीति, वार्षिक योजना र बजेट स्वीकृत गर्ने।
२. वडास्तरीय समितिहरूलाई आवश्यक प्राविधिक, आर्थिक र प्रशासनिक सहयोग उपलब्ध गराउने।
३. पूर्ण सरसफाइ अभियानको नियमित अनुगमन, मूल्याङ्कन र समीक्षा गर्ने।
४. स्वच्छ वडा घोषणाका लागि प्राविधिक टोली खटाई प्रमाणीकरण गर्ने र अन्तिम स्वीकृति दिने।
५. दातृ निकाय, गैरसरकारी संस्था र निजी क्षेत्रसँग समन्वय र साझेदारी गर्ने।

३.२. वडा स्तरीय खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता समन्वय समिति (V-WASH-CC)

- **संयोजक:** सम्बन्धित वडाका वडा अध्यक्ष
- **सदस्यहरू:**
 - वडा सदस्यहरू (४ जना)
 - वडास्थित स्वास्थ्य चौकी/स्वास्थ्य एकाइ प्रमुख
 - वडास्थित माध्यमिक/आधारभूत विद्यालयका प्रधानाध्यापक प्रतिनिधि
 - महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका (२ जना)
 - खानेपानी उपभोक्ता समितिका प्रतिनिधि (१ जना)
 - आमा समूह/युवा क्लबका प्रतिनिधि (२ जना)
- **सदस्य-सचिव:** वडा सचिव

V-WASH-CC को काम, कर्तव्य र अधिकार:

१. वडाभित्रका सम्पूर्ण घरधुरी र संस्थाहरूको सरसफाइको वस्तुस्थितिको तथ्याङ्क सङ्कलन (Baseline Survey) गर्ने।
२. टोल विकास संस्था, आमा समूह, युवा क्लब र विद्यालयहरूसँग समन्वय गरी अभियान सञ्चालन गर्ने।
३. प्रत्येक घरधुरी र सार्वजनिक स्थलमा ६ वटै सूचकहरू पूरा गराउन सहजीकरण र अनुगमन गर्ने।
४. सूचकहरू पूरा भएपछि वडालाई पूर्ण सरसफाइ तथा स्वच्छ वडा घोषणाका लागि गाउँपालिकामा सिफारिस गर्ने।

परिच्छेद – ४: स्वच्छ वडा घोषणाको प्रक्रिया र चरणहरू

कुनै पनि वडालाई पूर्ण सरसफाइ तथा स्वच्छ वडा घोषणा गर्दा देहायका चरणहरू पूरा गर्नुपर्नेछ:

[चरण १: प्रारम्भिक तयारी तथा तथ्याङ्क सङ्कलन]

|

[चरण २: योजना निर्माण तथा क्षमता विकास]

|

[चरण ३: घरधुरी तथा संस्थागत सुधार अभियान]

|

[चरण ४: आन्तरिक स्व-मूल्याङ्कन तथा अनुगमन]

|

[चरण ५: पालिकास्तरीय स्वतन्त्र प्रमाणीकरण]

|

[चरण ६: औपचारिक स्वच्छ वडा घोषणा कार्यक्रम]

चरण १: प्रारम्भिक तयारी र आधारभूत तथ्याङ्क सङ्कलन

- वडास्तरीय V-WASH-CC को पुनर्गठन वा सक्रियता।
- डिजिटल वा फारम मार्फत वडाका सम्पूर्ण घरधुरी, विद्यालय, स्वास्थ्य संस्था र सार्वजनिक स्थलको सरसफाई सूचक सम्बन्धी आधारभूत तथ्याङ्क (Baseline Data) सङ्कलन गर्ने।

चरण २: जनचेतना तथा व्यवहार परिवर्तन सञ्चार (SBCC)

- आमा समूह, महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका, टोल विकास संस्था र विद्यार्थीहरू मार्फत घरदैलो अभियान सञ्चालन गर्ने।
- रेडियो, माइकिङ, पम्प्लेट, च्याली, र नाटक मार्फत व्यक्तिगत र वातावरणीय स्वच्छता सम्बन्धी सचेतना फैलाउने।
- प्रत्येक घरमा कम्तिमा सोकपिट, डम्पिङ पिट (फोहोर हाल्ने खाडल), र भाँडा सुकाउने चाड निर्माण गर्न प्रोत्साहन गर्ने।

चरण ३: अनुगमन र स्व-मूल्याङ्कन

- **टोल स्तरीय मूल्याङ्कन:** टोल विकास समिति र महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाले १००% घरधुरीमा ६ वटै सूचक पूरा भए/नभएको जाँच गरी टोललाई "पूर्ण सरसफाइयुक्त टोल" घोषणाका लागि वडामा सिफारिस गर्ने।
- **वडा स्तरीय स्व-मूल्याङ्कन:** V-WASH-CC ले टोली गठन गरी वडाका सम्पूर्ण टोल, विद्यालय र संस्थाहरूको सूक्ष्म अनुगमन गर्ने। सबै सूचकहरू १००% पूरा भएको देखिएमा सोको प्रतिवेदनसहित गाउँपालिका (G-WASH-CC) मा प्रमाणीकरणका लागि आवेदन दिने।

चरण ४: गाउँपालिका स्तरीय प्रमाणीकरण (Verification)

- गाउँपालिकाले प्राविधिक, सामाजिक र विषयगत विशेषज्ञ सम्मिलित ३ देखि ५ जनाको **स्वतन्त्र प्रमाणीकरण टोली (Independent Verification Team)** गठन गर्नेछ।
- प्रमाणीकरण टोलीले सम्बन्धित वडामा गई कम्तिमा २०% घरधुरी र १००% सार्वजनिक संस्थाहरूको नमुना छनोट (Random Sampling) गरी प्रत्यक्ष निरीक्षण र अवलोकन गर्नेछ।
- निरीक्षणका क्रममा ९५% भन्दा बढी सूचकहरू दिगो रूपमा पूरा भएको पाइएमा टोलीले गाउँपालिकामा "पूर्ण सरसफाइ तथा स्वच्छ वडा घोषणा गर्न योग्य रहेको" प्रतिवेदन पेश गर्नेछ।

चरण ५: औपचारिक घोषणा र सम्मान

- प्रमाणीकरण प्रतिवेदनका आधारमा गाउँ कार्यपालिकाले निर्णय गरी सम्बन्धित वडालाई एक औपचारिक विशेष समारोहका बिच "गुराँस गाउँपालिकाको पूर्ण सरसफाइ तथा स्वच्छ वडा" घोषणा गर्नेछ।
- उत्कृष्ट कार्य गर्ने टोल, आमा समूह, महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका, विद्यालय र सरसफाइ उत्प्रेरकहरूलाई सो समारोहमा नगद पुरस्कार, कदरपत्र वा सम्मानपत्र प्रदान गरिनेछ।

परिच्छेद – ५: बजेट, आर्थिक व्यवस्थापन तथा दिगोपना

४.१. आर्थिक स्रोतको व्यवस्था:

१. गाउँपालिकाले आफ्नो वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रममा पूर्ण सरसफाइ तथा स्वच्छ वडा अभियानका लागि निश्चित बजेट (WASH Budget) विनियोजन गर्नेछ।
२. वडा कार्यालयले आफ्नो वडा सिलिडबाट सरसफाइ पूर्वाधार (सोकपिट, कम्पोष्ट बिन, सार्वजनिक शौचालय, खानेपानी सुधार) का लागि बजेट छुट्याउनुपर्नेछ।

३. साझेदार संस्था, गैरसरकारी संस्था तथा निजी क्षेत्रको सामाजिक उत्तरदायित्व (CSR) कोषलाई अभियानमा परिचालन गरिनेछ।

४.२. दिगोपना र अनुगमन प्रणाली:

१. घोषणा पश्चात् पनि सरसफाइको अवस्था खस्किन नदिन प्रत्येक ६/६ महिनामा वडास्तरीय र पालिकास्तरीय 'अनुगमन तथा पुनरावलोकन' (Post-Declaration Monitoring) गरिनेछ।

२. यदि कुनै घोषित वडामा सरसफाइको अवस्था खस्किएको वा सूचकहरू पालना नभएको पाइएमा गाउँपालिकाले चेतावनी दिने र सुधार नभएमा दिइने अनुदान/सेवामा पुनर्विचार गर्न सक्नेछ।

३. प्रत्येक वर्ष गाउँपालिकाले "हरित तथा स्वच्छ वडा प्रतिस्पर्धा" आयोजना गरी सर्वोत्कृष्ट वडालाई थप विकास अनुदान (Conditional Grant) उपलब्ध गराउनेछ।

परिच्छेद – ६: दण्ड, पुरस्कार तथा आचारसंहिता

५.१. पुरस्कार तथा प्रोत्साहन:

- स्वच्छ वडा घोषित हुने वडालाई गाउँपालिकाको तर्फबाट थप पूँजीगत बजेट (विकास बजेट) मा प्राथमिकता दिइनेछ।
- पूर्ण सरसफाइ सूचक शतप्रतिशत पालना गर्ने उत्कृष्ट घरधुरीलाई गाउँपालिका/वडाबाट दिइने सिफारिस शुल्कमा छूट वा सम्मानको व्यवस्था गरिनेछ।

५.२. कारबाही तथा जरिवाना:

- सार्वजनिक स्थल, सडक, खोलानाला वा छिमेकीको घर अगाडि फोहोर फाल्ने, फोहोर जलाउने वा खुला रूपमा ढल/फोहोर पानी बगाउने व्यक्ति वा संस्थालाई गाउँपालिकाको आर्थिक ऐन तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन ऐन बमोजिम रु. ५००/- देखि रु. १०,०००/- सम्म जरिवाना गरिनेछ।
- पटक-पटक चेतावनी दिँदा पनि आफ्नो घर/परिसर सफा नराख्ने वा तोकिएको सरसफाइ मापदण्ड पालना नगर्ने घरधुरीलाई गाउँपालिका/वडाबाट प्रदान गरिने गैर-अत्यावश्यकिय सेवा सुविधाहरू रोक्का गर्न सकिनेछ।

परिच्छेद – ७: विविध

६.१. निर्देशन र मार्गदर्शन:

गाउँपालिकाले यस कार्यविधिको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि आवश्यक मार्गदर्शन, कार्यतालिका तथा अनुगमन फारमहरू समय-समयमा स्वीकृत गरी लागू गर्न सक्नेछ।

६.२. बाधा अड्काउ फुकाउ:

यस कार्यविधिको कार्यान्वयनका क्रममा कुनै अस्पष्टता वा द्विविधा उत्पन्न भएमा गाउँ कार्यपालिकाको निर्णय अन्तिम र सर्वमान्य हुनेछ।

६.३. संशोधन:

यस कार्यविधिमा कुनै संशोधन वा थपघट गर्नुपरेमा गाउँ कार्यपालिकाको साधारण बहुमतबाट संशोधन गर्न सकिनेछ।

अनुसूची १: पूर्ण सरसफाइ तथा स्वच्छ वडा अनुगमन फारम (Sample)

- वडा नं.:
- टोलको नाम:
- घरधुरी प्रमुखको नाम:

क्र.स.	अनुगमन सूचकहरू	छ (✓)	छैन (X)	कैफियत
१	सुरक्षित शौचालयको नियमित प्रयोग र सरसफाइ			
२	साबुनपानीसहितको हात धुने ठाउँ (Handwashing Station)			
३	सुरक्षित ढङ्गले ढाकिएको खानेपानीको भाँडो र निर्मलीकरण			
४	भाँडा सुकाउने जुठेलो/चाड (Drying Rack) को प्रयोग			
५	कुहिने र नकुहिने फोहोरको पृथकीकरण तथा कम्पोष्ट खाडल			
६	फोहोर पानी बगाउन सोकपिट वा करेसाबारीमा प्रयोग			
७	घर परिसर, गोठ र वातावरणको स्वच्छता			

अनुगमनकर्ताको नाम:

पद:

मिति: २०..... / /